

SARNYAI CSABA MÁTÉ*

AZ ERDÉLYI MAGYAR FELEKEZETI OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK HELYZETÉNEK FŐ VONÁSAI AZ 1920-AS ÉVEKBEN¹

THE MAIN FEATURES OF THE SITUATION OF THE HUNGARIAN DENOMINATIONAL EDUCATION INSTITUTION IN TRANSYLVANIA IN THE 1920'S

ABSTRACT

Within its territory, which had been extended by the peace treaties following WW1, Romania intended to create a nation-state that is also religiously uniform. Therefore, minorities in Transylvania meant a twofold problem, as they were both Hungarians and Roman Catholics.

Just as Romanians had the denominational schools as fountainheads of national/ethnic awakening during Hungarian authority, now these schools served the safekeeping of the Hungarian national sentiment. This is why governments strived to suppress them as much as possible, even if they were obliged by international treaties to protect them. With regard to governmental actions and public attitude, four periods can be distinguished. In our paper, we aim at monitoring and evaluating the process in an analytic manner.

1. A katolikus tanintézmények helyzete a Romániához került részeken a határváltozások előtt

A magyar államhoz tartozó Erdélyben a katolikus egyház összesen 439 tanítási intézménnyel rendelkezett. Ebből hét német nyelven tanító polgári iskola volt, a többi intézményben magyar nyelven folyt az oktatás. A katolikus elemi iskolák száma elérte a 383-at, polgári oktatási intézmény összesen 32 volt, míg középiskola 13, és 11 tanítóképzővel rendelkezett.²

Egyházmegyei megoszlás szerint: az erdélyi püspökség fennhatósága alá 7 fiú-, 1 leánygimnázium, a csíkszeredai tanítóképző, a nagyszebeni tanítónőképző, női felsőkezeskedelmi iskola Kolozsváron és Nagyszebenben, a szintén kolozsvári egyházzenei iskola, 213 elemi népiskola, 18 polgári oktatási intézmény és a hittudományi tanintézet tartozott. A csanádi egyházmegyében, Temesváron hittudományi főiskola, piarista gimnázium, nyolcosztályos leánygimnázium, tanító- és tanítóképző, Aradon főgimnázium működött. A szatmári püspökségben az egyházhhoz tartozott papnevelő intézet, hittudományi főiskola, püspöki konviktus, Máramarosszigeten és Felsőbányán leánygimnázium, illetve főgimnázium.³

Az Osztrák–Magyar Monarchia idejéből a kormány 1911-es jelentéséből merítünk adatokat az erdélyi románság iskolai ügyei kapcsán. A románok az 1868-as oktatási törvény bevezetésétől egyházi, iskolai, alapítványi ügyeikben függetlenséggel bírtak. Az állam évenként mintegy 6 000 000 koronát biztosított a román oktatás és kultúra számára. Erdély területén 2331 román iskola volt, ahol anyanyelvi tanítók oktatták a diákokat. A középfokú

* Dr. PhD Sarnyai Csaba Máté egyetemi docens – Károli Gáspár Református Egyetem, Szabaddőlcsészeti Tanszék.

képzést hat tanítóképző intézet, négy gimnázium, és egy reáliskola biztosította. A magyar nyelv oktatását az 1868-as nemzetiségi törvény nem tette kötelezővé a nemzetiségek számára.

1406 görögkeleti és 1476 görögkatolikus plébánia várta a híveket, ezekből hat helyen prédikáltak magyarul, míg az utóbbi vallás magyar nyelvű plébániáin 155-ben románul. A nemzeti kultúra terjesztését kiszolgálva 1910-ben román nyelven 43 hírlap jelent meg, összesen 474 300 példányban.⁴

2. Az egyházi oktatás első 20 éve Romániában

A kormányok intézkedései és a közvélemény hozzáállása tekintetében négy korszakot különböztethetünk meg.⁵ Az átmenetinek nevezett korszak 1918-tól 1922-ig tartott. Az első két évben a Kormányzótanács⁶ irányítása alatt folyt az új berendezkedés alapjainak megteremtése, mely a gyulafehérvári határozatok szellemében járt el, és a kisebbségi oktatás megszervezését az egyházra bízta. Elvben az egykori magyar törvényeket tekintették mérvadónak az új iskolák létesítésének engedélyezésekor. Bevezették a román nyelv tanítását és a román nemzeti tárgyakat: Románia földrajzát, történelemét és alkotmányjogát. Kezdetben az adott kisebbség anyanyelvén oktathatták ezeket. A Kormányzótanács megszűnése után a megalakuló kormány szakminisztere, Petre P. Negulescu vette át az ügyek irányítását. Az ő álláspontja már az erősödő román nacionalizmust tükrözte, azt hangoztatva, hogy az állami iskolák hasznosabbak a felekezetiéknél.⁷

A teljes szemléletváltás 1922-ben következett be, a nemzeti liberális párti Anghelescu⁸ első minisztersége idején. Az első visszazorítás kora 1933-ig tartott. Ebben az időszakban a politika szembefordult a felekezeti oktatással, és tárgyalásokat kezdtek az erdélyi román felekezeti (görögkeleti és görögkatolikus) iskolák államosítása ügyében. Az elutasításra válaszul megtagadták az államsegélyek folyósítását. Ezt látva a tanítók határozatban 'kérték' az iskolák államosítását. A törvényjavaslat elkészült, de az Avarescu-kormány⁹ bukása miatt félbeszakadt a folyamat. Az államosítás végül Anghelescu minisztersége alatt ment végbe.¹⁰

Az új határok között a többségi nemzet politikai elitje igyekezett elejét venni annak, hogy a magyarok öntudatát, nyelvét és kultúráját őrző és gyarapító intézmények zavartalanul működhesse: „Nem akarunk idegen erősségeket nemzeti államunk belsejében.”¹¹ Két lehetséges megoldás kínálkozott a fenti intézmények működésének megakadályozására: vagy felszámolják az összes felekezeti iskolát, vagy állami iskolák felállításával igyekeznek kiszorítani azokat. Külpolitikai megfontolások miatt az utóbbit választották.

A liberális párt uralma idején, 1922 tavaszán került a miniszteri posztra Anghelescu, akinek hungarofóbiája köztudott volt. Az oktatási intézményekkel szembeni fellépésnek három fő eszköze volt. Az első az iskolák fenntartásához szükséges bevételek elapasztása az agrártörvény segítségével. Ennek következtében 1922-re a 24 ezer holdas római katolikus mezőgazdasági- és erdőbirtokból 20 ezer hold került kisajátításra.¹² A kisajátított földek után járó kárpótlás általában nem történt meg, vagy ha mégis, a devalválódó állampapírok nem jelenthettek tényleges megoldást a pénzügyi problémákra. Ezzel alapjában rendült meg a Státus gazdasági helyzete, de a tan- és nevelőintézetek fenntartása is veszélybe került.¹³ A bevételek és kiadások között keletkezett óriási eltérés roppant nehéz helyzetbe hozta az iskolafenntartókat. A pénzügyi ellehetetlenítés másik eszköze az államsegély megtagadása volt.¹⁴

A beavatkozás második területe az iskolák nyilvánossági jogának megvonása, a harmadik az iskolák önkormányzatának megszüntetése volt. Ahol ezeket a kedvezőtlen rende-

teket nem hajtották végre, ott az intézményeket azonnal bezárták. Az ezen a módon egy év alatt megszüntetett iskolák száma több százra tehető.¹⁵ A 6505-ös számú körrendelet 6. pontja értelmében,¹⁶ amit a kolozsvári közoktatásügyi államtitkárság adott ki, a különböző felekezetek tagjai többé nem látogathatták egymás iskoláit. Magyar fennhatóság alatt hasonló korlátozás nem volt érvényben. Erről még a magyarellenességéről ismert kolozsvári professzor, Onisifor Ghibu is beszámolt egy főhatósági jelentésben.¹⁷ Bevezették a nemzeti tárgyak román nyelvű oktatását is. Az 1924-es új elemi iskolai törvény szintén a románosító törekvéseket szolgálta: óvodák nyíltak sorra, hogy „a kicsinyeket visszavezessék az ősi (azaz román) nyelvhez”.¹⁸ A törvény értelmében a ’román származású állampolgárok’ – felekezeti hovatartozástól függetlenül – csak román tanítási nyelvű iskolába járhattak. Arról, hogy mit kell pontosan ’román származás’ alatt érteni, sem a törvény, sem annak végrehajtási utasítása nem rendelkezett. „Ennek következtében minden kisebbségi román állampolgár ki van téve, hogy akármelyik állami alkalmazott: a községi jegyző vagy akár a csendőrőrsparancsnok is kénye és kedve szerint gyermekét románnak nyilváníthassa.”¹⁹

Ekkoriban láttak napvilágot olyan adatok, melyek szerint Székelyföld lakossága 50%-ban román eredetű. Egyebek mellett az ő ’visszarománosításuk’ érdekében rendelte el az új elemi iskolai törvény 159. paragrafusa a kultúrzóna létrehozását.²⁰ Ennek területén 1920-ban több mint 750 000 magyar élt.²¹

A magánoktatási törvény minden eddiginél súlyosabb csapást mért a felekezeti oktatásra. A törvény nem ismerte el a felekezeti iskolákat, azokat a magániskolák közé sorolta. Új intézményt létrehozni csak a közoktatásügyi miniszter előzetes engedélye, felügyelete és ellenőrzése mellett lehetett. Magántanulókat a magániskolákba nem vehettek fel, a párhuzamos osztályok felállítása is engedélyköteles volt, akárcsak a tanárok alkalmazása. Oklevelet nem bocsáthattak ki, adminisztrálniuk románul kellett. Segélyeket és adományokat külön állami engedélyeztetés nélkül nem fogadhattak el. A tanítási nyelv meghatározásának joga elvben a fenntartót illette meg, de ha román szülők gyerekei is jártak az iskolába, akkor az csak román lehetett.²² (A román származás meghatározása – mint fentebb említettük – nem volt törvényileg szabályozva, ami visszaélésekre adott lehetőséget.)²³ A szerzetesrendi intézményekben minden esetben a román lett a kötelező tanítási nyelv. A nemzeti tárgyakat – tannyelvtől függetlenül – csak az állam nyelvén lehetett oktatni.²⁴ Csak azok az iskolák kaphattak nyilvánossági jogot, melyek minden feltételnek megfeleltek. Ha rendelkeztek vele, a tanulók az év végi vizsgáikat a saját tanári karuk előtt tehették le. Ennek hiányában azonban az állami iskolák – többnyire román – tanárai előtt kellett vizsgáznuk, akiknek ezért plusz díjazást kellett fizetni.²⁵

1925. március 7-én újabb súlyos következményekkel járó törvényt látott napvilágot. Az érettségi-baccalaureatusi törvénnyel „a magyar középiskolai tanulókkal szemben olyan rejtett »numerus clausus-féle« intézkedés lépett érvénybe, amelynek rendeltetése megakadályozni, hogy a magyar abiturientek a román többséghez való számarányuknál nagyobb tömegben mehessenek főiskolai tanulmányokra.”²⁶ Tanulmányaik során a diákoknak két nagyobb vizsgát kellett tenniük: az elsőt a IV. osztály elvégzése után, hogy az V. osztályba léphessenek. A román nemzeti tárgyakból, illetve számtanból vagy franciából kellett vizsgáznuk, saját intézményük tanárai előtt, kormánybiztos elnökle mellett, román nyelven. Az érettségi vizsgára a VIII. év végén került sor egy az állami iskolák tanáraiból álló bizottság előtt, egy egyetemi tanár elnökletével. A vizsga a nemzeti tárgyakon kívül egy modern nyelvből, és két természettudományos tantárgyból állt. Utóbbiakból magyarul, a többiből románul kellett beszámolni.

A tanárok számára is nagy megterhelést jelentettek a törvény rendelkezései. A felekezeti iskolák minden oktatójának vizsgát kellett tennie román nyelvből és a nemzeti tárgyakból.²⁷ Azok közül a tanítók közül, akik az impériumváltás után nyugdíjazásukat kérték,

egyikük sem kapta meg a neki járó juttatást. A helyzet megoldására a Státus önszegélyező állapot hozott létre.²⁸

1926. és 1933. között a román többségi közvélemény és a kormányok kitartottak az Anghelescu által képviselt irányzat mellett, attól utódai sem tértek el jelentősen, akkor sem, ha ők maguk nem tartották azt megfelelőnek. Voltak kísérletek az enyhítésre, főként a nyelvhasználat terén, de csak annyit sikerült elérni, hogy a tanárok jóindulatától függött, mennyi engedményt tesznek. Ez többnyire nem sok jóval kecsgetett.²⁹

A román kisebbségi oktatáspolitikai harmadik korszaka 1933-tól 1938-ig tartott, és újabb szigorító intézkedéseket hozott. A székelyföldi kultúrzóna fenntartásának idejét tíz évvel meghosszabbították, az érettségi vizsga tovább nehezedett, az anyanyelvhasználatot teljesen kiküszöbölték, a tanárokat újabb nyelvvizsgára kötelezték, és a IV. év után esedékes kisérettségit is egy állami iskolai tanárokból álló bizottság hatáskörébe utalták. Ebben az időszakban egyetlen magyar felekezeti iskola sem kapta meg a nyilvánossági jogot.³⁰

Az egyetemi oktatásról szóló törvény szövegéből törölték az autonómia szót, bár elfogadtak olyan módosítási javaslatokat, melyek annak eszmeiségét megőrizték.³¹

Elrendelték, hogy minden községben épüljön román tannyelvű állami iskola, melynek költségeihez a római katolikus híveknek is hozzá kellett járulniuk. Sok felekezeti iskola ment tönkre, mert a magyar lakosság nem tudott két intézményt fenntartani. Az 1936. április 17–19-i temesvári román középiskolai tanáregyesület közgyűlése odáig ment, hogy a felekezeti oktatás azonnali, teljes megszüntetését követelte. „Feltétlenül szükséges, hogy a jövő nemzedékek nevelésének feladata csak románokra bízassék [...] hogyha a kisebbségek gyermekei Romániában akarnak élni, neveltetésüket román tanároknak, román szellemen és román nyelven kell végezniük.”³²

A liberális párt 1937-es bukását követően 1938-ban változások történtek. Az erősen államosító és románosító iskolapolitika is mérséklődött, a nemzetközi helyzetre való tekintettel. A gyermekek nemzetiségének meghatározását ezentúl a szülőkre bízták, a felvételi vizsgát pedig a felekezeti iskolák tanáira. A nemzeti tárgyakat azonban továbbra is románul kellett tanítani, és az érettségi vizsga megtartásának joga sem került vissza hozzájuk.³³ Az enyhülés hatására több iskola is elnyerte a nyilvánossági jogot, és néhány új megnyitására is lehetőség nyílt, bár mindez nem szüntette meg a legnagyobb nehézségeket.³⁴

3. A történelmi egyházak küzdelme a felekezeti oktatásért

Az iskoláik jövőjéért aggódó Erdélyi Római Katolikus Státus³⁵ és a református, unitárius egyházkerületek – mivel Romániában jogorvoslatot hiába kerestek – a párizsi konvenciók semmibe vételére hivatkozva 1925. május 6-án, majd szeptember 15-én a Népszövetséghez (az ENSZ elődjéhez) intéztek panaszt.³⁶ Ezekben a kisebbségi szerződés értelmében kértek védelmet a maguk számára. Nemzetközi bizottság felállítását és kiküldését szerették volna. Erre válaszul a román kormány Apponyi 1907-es törvényeivel védekezett, de azok szövegét meghamisítva közölte Genffel.³⁷ Angelescu így idézi a törvényt: „Abban az esetben, ha a román iskolák elfogadták az állami pénzsegélyt, bármilyen csekély volt is, kötelesek voltak nemcsak Magyarország történetét, földrajzát és alkotmányát, hanem a számtant, az általános földrajzot és a történelmet is magyarul tanítani.”³⁸ Válaszában emellett Ghibu egy könyvére is hivatkozik, ami idézi a törvény szövegét, így hát ismernie kellett a hiteles szöveget, mert Ghibu azt közli: „Az állam segélyezi a felekezeti iskolákat, ha azok az általa kitért feltételeknek megfelelnek, azonban ez esetben öt tantárgynak (magyar nyelv, történelem, földrajz, alkotmánytan és számtan) tantervét az állam állapítja meg.”³⁹ A törvényhez kapcsolódva az erdélyi görögkeleti érseki egyházmegye a következő körrende-

letet adta ki: „A mi felekezeti iskoláinkban legyenek azok államsegélyesek, vagy nem, az összes tantárgyakat kizárólag román nyelven kell tanítani, kivéve a magyar nyelvet, amely keretében számtani, történeti, alkotmánytani és földrajzi dolgok is felvehetők. Mindaz, ami e tárgyakból magyarul tárgyalatik, csak azután kerül sorra, miután azt az illető tárgy tanítási óráján megtanulták. A számtani, történelmi, alkotmánytani és földrajzi órákon a tanítás kizárólag román nyelven folyik.”⁴⁰

Az eredeti vitához visszakanyarodva meg kell jegyeznünk, hogy Duca⁴¹ külügyminiszter felajánlotta, hogy közvetít a tárgyalásokon az egyházak és a közoktatási miniszter között.

Koncepciójukat 13 pontban foglalták össze,⁴² ami a tárgyalások alapját képezte. E 13 pont fő követelései: ne tagadják meg a nyilvánossági jogot a törvényeknek megfelelő iskoláktól; a szerzetesrendek iskolái a többi felekezeti iskoláival azonos elbánás alá essenek; az iskolák pedagógiai szempontú irányításába a kormány ne avatkozzon bele; más vallású tanulókat és magántanulókat is felvehessen bármelyik felekezeti iskola; a tannyelvet a fenntartó határozhassa meg; megfelelő államsegély biztosítása; ne kötelezzék állami iskolai hozzájárulás fizetésére azokat a híveket, akik anyagilag támogatják a hitvallásos iskolák működését; az elvett iskolaépületek visszaadása, vagy kártalanítás.

Erre válaszul a minisztérium egy 19 pontos törvényjavaslatot állított össze. A 13 pont néhány kérését helybenhagyta, de valódi jelentőségüktől megfosztva, a legfontosabb követelések – mint a tannyelvre, az államsegélyre, vagy a magántanulókra vonatkozók – nem kerültek bele, csupán szóban ismerték el őket. Az épületek visszaadásán és az iskolafenntartó hívek állami iskolákhoz való hozzájárulásának kérdésében pedig a miniszter arra hivatkozva nem foglalt állást, hogy nem tartja magát illetékesnek.⁴³ Az álláspontok nem közeledtek kellő mértékben, így a tárgyaló felek csak feltételelesen írták alá a megállapodást, de azt sem a Státus, sem a reformátusok, sem az unitáriusok nem fogadták el. Ennek ellenére a parlamentben december 2-án tárgyalni kezdték a törvényjavaslatot, olyan intézkedéseket belefoglalva, melyek az egyházak tárgyalások során elért engedményeit nagyrészt hatástalanították. Emellett viszont az ezekről az engedményekről szóló 19 pontot elküldték Genf-be. December 11-én az egyházak szintén tudatták a Népszövetséggel továbbra is meglévő aggályaikat.⁴⁴

Nem ez volt az első alkalom, hogy a külföld szembesült az erdélyi magyarság helyzetével. 1924-ben és 1927-ben is érkeztek nemzetközi bizottságok az ország részbe,⁴⁵ és látták, hogy a kisebbségi egyezmény betartásával problémák vannak. Az 1927-es bizottság megállapította, hogy a kisebbségek érdekeit nem szolgálják az iskolai reformok, amelyek elsődleges célja „intézményeinek hatósági üldözése,⁴⁶ [...] a nyilvánossági jog megvonása, a román nyelv követelése, az iskolai autonómia korlátozása, [...] az 1925-ös törvények a kisebbségekkel szemben szűkkeblű nacionalista, elnyomó politikai eszközöket képeznek, [...] a román nyelv nemcsak kötelező, hanem teljesen kiszorítja az anyanyelven való oktatást, [...] a kisebbségek ki vannak zárva az iskolai felügyelő tanácsokból, [...] a román közoktatási politika rögeszméje, hogy hazaszeretettel vonakodó emberek millióinak torkába akar beleszorítani.”⁴⁷ Annak elemzése, hogy ezeknek a bizottságoknak a jelentései, vagy a Népszövetséghez benyújtott panaszok miért nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, nem tartozik a dolgozat témakörébe. Balázs András végső konklúzióként kijelenti, hogy túl sok eredményt nem is hoztak, talán csak annyit, hogy a román állam nem számolt fel mindent véglegesen.⁴⁸

Ugyanakkor érdemes megemlíteni egy lényeges momentumot, mely „minden külföldön megjelenő, úgynevezett »részhajlatlan« munkának, amely a mostani magyar kisebbségekkel foglalkozik, súlyos tévedése”.⁴⁹ Szász Zsombor és előtte már Sulyok István és Jakabffy Elemér is fájjalja, hogy ezek a közlések mindig párhuzamot vonnak a háború előtti magyar és a háború utáni román nemzetiségpolitika között. Mindkettő – igaz, eltérő

mértékben – bevonta az iskolaügyet a kérdés kezelésébe, és az alkalmazott eszközök is hasonlóak, akár csak a mindenkori kisebbségek igényei, az összehasonlítás így kézenfekvőnek látszik. Ugyanakkor, ahogyan a vallásalapok ügyében, úgy itt sem szabad megfeledkezni a jogi környezetben végbement változásokról. Sulyok szavaival élve: „mi a magyarországi román kisebbségnek *óhaja és követelése* volt, az ma a romániai magyar kisebbségnek nemzetközi egyezményekkel elismert *joga*”.⁵⁰

A következőkben röviden kitérünk arra, hogyan támogatta a magyar kormány a román fennhatóság alá került erdélyi felekezeti iskolákat. A kulcs a Keleti Akció. Ez a két világháború között Romániához került területeken működő magyar intézményrendszer kormányzati támogatásának „fedőneve” volt.⁵¹ A Bethlen-kormány az 1920-as évek elején úgy döntött, hogy korlátozza a trianoni határon túlról érkező menekültek számát: egyrészt, mert az elhelyezésüket már nem tudták megoldani, másrészt pedig mert „nem akartak segítséget nyújtani a román hatóságoknak ahhoz, hogy Erdélyt magyartalanítsák”.⁵² Az új felekezeti iskolák alapítása már 1919-ben szükségessé vált, mert a Kormányzótanács (Consiliu Dirigent) a magyar nyelvű államiakat elvette. Pótlásukra összefogtak Erdély történelmi egyházai, az összefogás legfőbb intézménye az Erdélyi Magyar Egyházak Felekezeti Központi Tanácsa.

Lássuk azokat a tényezőket, amelyek közös érdekvédelmi fellépésre sarkallták a római katolikusokat, a reformátusokat és az unitáriusokat. Elsőként említhetjük a földreformot, mely megfosztotta az egyházakat az iskoláik fenntartásához szükséges források jelentős részétől. Ehhez kapcsolódnak azok a társadalmi változások is, melyeket ez az intézkedés idézett elő: azaz a vidéki értelmiség, a kis- és nagybirtokos réteg elszegényedése, illetve az a tény is, hogy a középosztály tagjainak többségét ezentúl – állami tisztségviselők helyett – értelmiségiek és egyházi emberek tették ki, akikre nagy terheket rótt az új szerepkör, az új vezető réteg megteremtésének feladata.

A magyar kisebbség nagy része vidéken élt, így az ő igényeikhez alkalmazkodva kellett megvalósítani az anyanyelvű népnevelést.⁵³ Az egyházak önerőből nem tudták volna fenntartani oktatási intézményeiket, hiszen elvesztették anyagi szükségleteik fedezésére szolgáló birtokállományuk majdnem egészét. A Magyarországról érkezett segélyek kétharmad részét tehát erre a célra fordították.⁵⁴ A korszakban a „felekezetieskedés” nem volt jellemző. A Felekezeti Központi Tanácsban osztották el a Magyarországról érkező összegeket, fejkvóta alapján.⁵⁵ Ezzel megteremtették az elemi és középfokú oktatás alapjait, az időközben felnőtt generáció tagjai közül a továbbtanulni vágyók pedig időközben elsajátították az államnyelvet, így a román egyetemeken szerezhettek diplomát.⁵⁶

4. Összegző áttekintés

Az egyik első törvény, mely gazdasági szempontból érintette az Erdélyi Katolikus Státust és az egyház finansziális helyzetét, illetve jövőbeli lehetőségeit az oktatás terén, az 1921-es agrártörvény volt. A bevételek nagyrészt a státusi alapok jövedelmeiből származtak, ezért a 88%-os földbirtokelvonás drasztikusan visszavetette az oktatásra fordítható összegeket.

Az oktatási feladatok ellátását további intézkedésekkel nehezítették meg. Ezek részét képezték az 1920-as években megalkotott oktatási törvények, melyek szabályozták a tanítás menetét, és a kormányzat azon törekvéseit fejezték ki, hogy az egyházi iskolákban is az állami tanulmányi rend kerüljön alkalmazásra.

Az 1924-ben elfogadott állami népoktatási törvény, majd az ezt követő 1925-ös magánoktatási rendelkezés véget vetett az iskolai önkormányzatnak, és ezzel együtt azok auto-

nómiájának. Gyakorlatilag teljes állami felügyelet alá helyezte a római katolikus egyházi oktatási intézményeket, mivel a törvények végrehajtásának intézőjeként a román kormányt és annak hivatalos közegeit jelölte meg. Így az állam teljes mértékben kézben tarthatta a pedagógiai és adminisztratív irányítást, a katolikusok szerepköre pusztán az iskolák fenntartására szűkölt. Ezen törekvések megvalósulását tisztán mutatja, hogy az egyházi oktatási intézményekre vonatkozó tantervek, rendtartások, fegyelmi szabályzatok és a tankönyvbocsajítás kormányzati ellenőrzés, az egykorú beszámolók szerint szinte cenzúra mellett mehetett csak végbe.

Az oktatás struktúrájában pedig állandó változtatásokat hajtott végre a hatalom, ez permanensen meglévő bizonytalanságot teremtett az oktatás megszervezésében is. 1924-ben az érettségit felváltotta az abszolváló vizsga IV. és VII. osztályban. Ezt egy évvel később már a baccalaureatusi vizsga váltotta, melynek során maximum két tárgyat lehetett anyanyelven letenni, a többi esetében a román volt a kötelező. Ez utóbbi momentum is tisztán kifejezi a kormányzat asszimiláló, a magyar identitástudatot eltörölni vágyó politikáját.

Az 1928-as középiskolai törvény bevezette az egységes hétosztályú középiskolát – ez a megelőző nyolcosztályos rendszert váltotta –, egységes tanrenddel, három alsó és négy felső osztállyal. A struktúrában ez éles törést okozott, mert a francia lycée mintáját követte, nem jelentett kontinuitást az ezt megelőző magyar oktatási hagyományokkal, problémát okozva a korábban már tevékenykedő tanárok számára. Ezzel olyan eszköz került az államhatalom kezébe, amellyel lehetősége volt a tanári kompetencia megkérdőjelezésére, és egyben okot adott a tanintézmények megszüntetésére is. Mindezek következményeként az 1927/28-as tanév végéig 104 iskola fejezte be működését, jellemzően hatósági beszüntetés következtében. Több intézménynek beolvasztás lett a sorsa,⁵⁷ a kisebb, vidéki iskoláknak az államsegély hiánya „adta meg a kegyelemdőfést”. Helyükön kizárólag román oktatási intézmények nyitották meg kapuikat.⁵⁸

Az egyház számára a legnagyobb problémát a kormány és a kultuszminisztérium azon követelése jelentette, mely az állami tanrendhez való alkalmazkodást várta el az egyházi iskoláktól. Ez többek között újra felvetette a nyelvhasználat kérdését, hiszen a tanrend a kötelező román nyelvet és az azon történő vizsgázást írta elő, pedig a konvenció tizedik pontja biztosította a román nyelvoktatási jogát a nem államnyelvi elemi iskolákban, míg a kilencedik pont egyértelműen megadta az anyanyelvű oktatás jogát a kisebbségek számára.⁵⁹

A minél centralizáltabb oktatás elérése és az állami iskolák számának növelése érdekében kezdődött meg az a kormányzati program, melynek célkitűzése a felekezeti oktatási intézmények számának csökkentése volt. Az 1918 után létesült egyházi iskoláknak – felekezetre való tekintet nélkül – nem járt államsegély, és megkezdődött az iskolák államosítása is.⁶⁰

A magyar nyelvű tanárképzésnek is kérdéses volt a jövője. A katolikus közösség kompromisszumos megoldást javasolt arra nézve, hogy az állam mit vár el a tanároktól a képzés és a nyelv területén egyaránt. A kisebbség természetesen továbbra is igényelte, hogy a magyar nyelvű iskolákban az adott nyelven tudó tanárok oktassák a diákságot, hiszen például Csíkságban ez sem volt magától értetődő szempont az oktatók kiválasztásánál – mindez az „elrománosító” törekvések szolgálatában. A halasi kántorképzőben pedig a hallgatóknak nem volt lehetősége magyar éneket tanulni. Mivel a románok vallási megoszlása szerint római katolikus tanító csak a magyarok közül kerülhetett ki, biztosítani kellett volna számukra a képzést, hiszen ellentétes esetben nem katolikus tanító oktatta volna a diákokat az adott vallás iskolájában.

Az iskoláknak juttatott évi államsegély hiánya jelentős deficitet eredményezett abban a gazdasági helyzetben, melyben szinte az összes addigi megélhetést jelentő lehetőség meg-

szűnt.⁶¹ A Memorandum megalkotói mindezt abból a szempontból találták méltánytalan-nak, hogy a kisebbségben lévő magyarok felemelt adóval járultak hozzá az állami jövedelmekhez, amiből viszont semmi sem jut el az iskolákhoz. Pedig a párizsi konvenció tizedik pontja biztosította a méltányos részt a költségvetés terhére.

A konkordátumtervezet nem tartalmazta az új iskolák alapításának jogát. Ezzel a román állam a párizsi konvenció kilencedik cikkével ellentétben kívánt cselekedni. Tette mindezt annak ellenére, hogy a Corpus Juris Canonici kánonjai tartalmazták azt a lehetőséget, hogy bármilyen fokú oktatási intézmény alapítása és fenntartása adott jog az egyház számára.

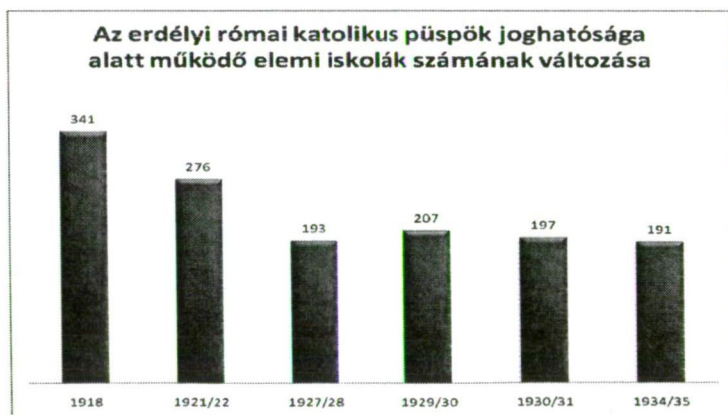
Az struktúrában bekövetkezett változások a tanulók nyelvhasználati jogait is korlátozták. Az 1924-es és 1925-ös törvények következtében olyan feltételeket támasztottak a diákok felé, melyek nyelvismeretük miatt nehezen vagy egyáltalán nem voltak teljesíthetők számukra, hiszen a román nyelv és irodalom, Románia történelme, földrajza és Románia alkotmányának tanítása című tárgyakat román nyelven volt kötelező oktatni. Az 1925-ben bevezetett, a középfokú oktatást lezáró baccalaureatusi vizsgán négy tárgyból az államnyelven, egy tárgyból franciául volt kötelező a vizsga, míg anyanyelven maximum két tárgyat lehetett abszolválni.⁶²

Az 1920-as években a Státus gyűléseinek állandó napirendi pontját jelentette az egyházi iskolák helyzetének megvitatása. A 7 fiúgimnázium, a 7 középiskolai internátus, a 197 elemi, a 10 polgári, a 2 elemi képző, a 2 kereskedelmi, az 1 leánygimnázium és 1 árvaház fenntartásának nehézségei biztosították a gyűlések állandó forró hangulatát.

Példaként említhető a csíkszeredai és a székelyudvari fiúgimnáziumokban a nyilvánosság hiánya. A csíkszeredai állami népiskolákban magyarul nem beszélő tanárok oktattak, a névértelmezésre támaszkodva csökkentette az állam a tanulók számát, mindaddig, amíg ez megfelelő okot nem szolgáltatott az intézmény bezárásához, Háromszékben pedig megfelelő indok nélkül is beszüntették az iskolákat.

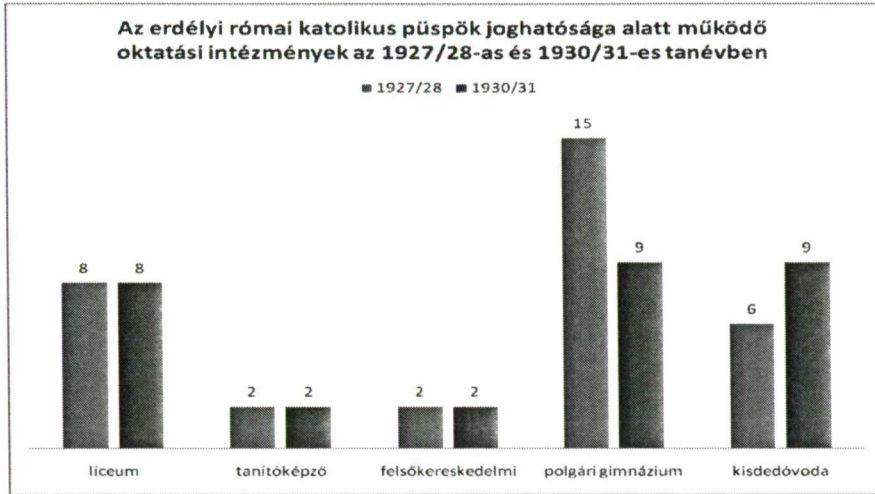
5. Értékelés

A kiegyezés után Erdélyben 2331 román nyelvű felekezeti iskola működött a magyar állam pénzügyi támogatásával.⁶³ Ezek hatása a román értelmiségi réteg kialakulására és általuk a nemzeti öntudat kifejlődésére vitathatatlan tény.

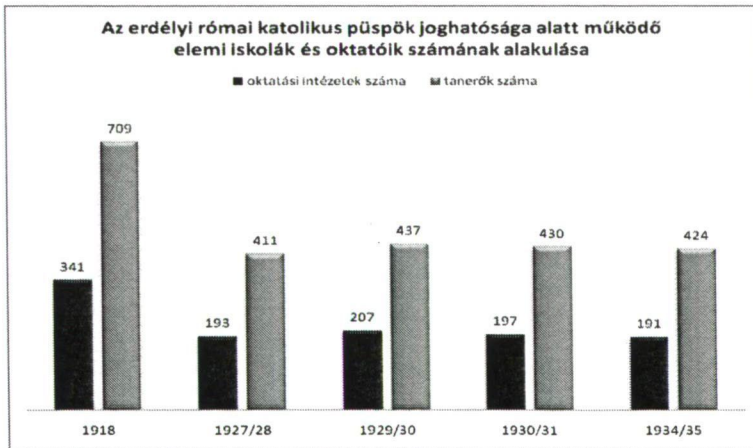

Az impériumváltás után a felekezeti iskolák száma csökkenésnek indult. Eleinte lassabb ütemben, mert a Kormányzótanács kétéves működése alatt a kisebbségi oktatást a felekezeti iskolák által akarta megoldani. Új intézmények megnyitására is engedélyt adott korábbi

magyar törvények rendelkezései alapján. Az őket követő első Avarescu-kormány 1922-ben kezdte meg a felekezeti iskolák kiszorításának programját. Ennek következtében a 20-as évek végére számuk az 1918-asnak majdnem felére esett vissza. Az 1929/30-as tanévben kismértékben emelkedett, de azt követően folytatódott a csökkenés.⁶⁴

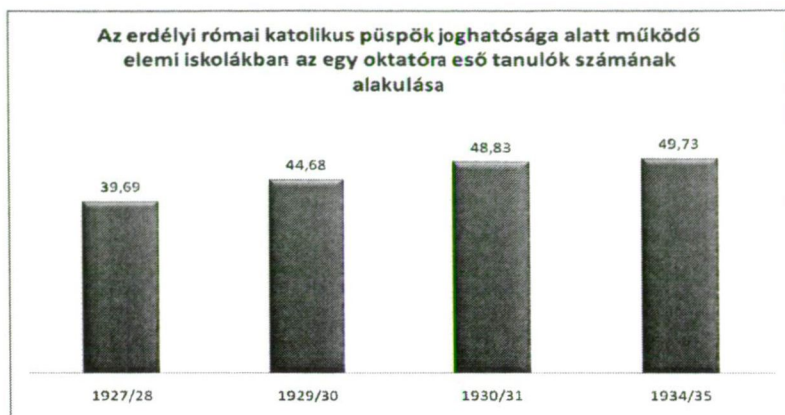

A változások nem csupán az elemi iskolákat érintették. A kedvezőtlen iskolapolitika ki-csúcsosodásának idején már csupán 2 tanítóképző, 2 felsőkereskedelmi iskola és 8 liceum működött Erdélyben, a római katolikus püspök fennhatósága alatt. És míg a kiseddóvók száma a másfélszeresére emelkedett, a polgári gimnáziumok száma tovább csökkent, a 30-as évek elejére mintegy 40%-kal.

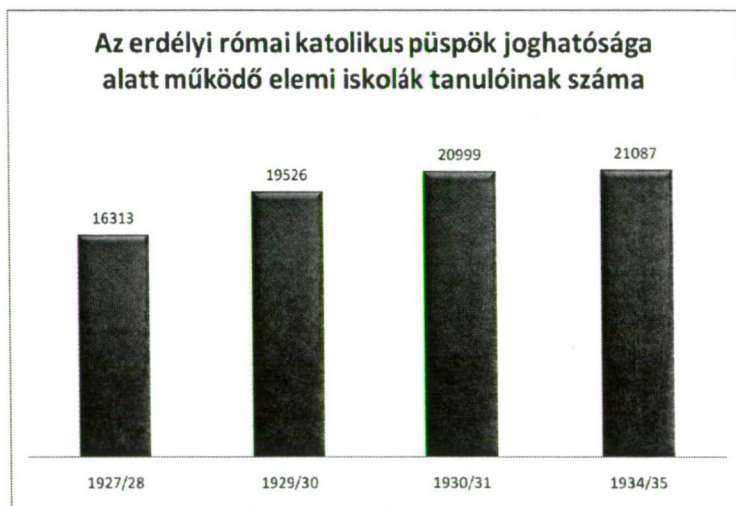

Rendeletekkel igyekeztek ellehetetleníteni a felekezeti iskolákat. Elvették az anyagi fedezetet,⁶⁵ megtagadták az állami támogatást,⁶⁶ és nem adták meg az iskoláknak a nyilvánossági jogot.⁶⁷ Mindezek következtében megcsappant a diákok száma, nagyjából az 1918-as szám 60%-ára.

A vizsgakötelezettségek, az iskolabezárások, és a szűkös anyagi források miatt az évek alatt az oktatók száma is megfogyatkozott. Az 1925-ös magánoktatási törvény az új tanárok alkalmazását miniszteri engedélyhez kötötte,⁶⁸ a meglévőknek pedig időről időre újabb vizsgákat kellett tenniük, ami sok energiát emésztett fel.⁶⁹

A felekezeti iskolák tanulóinak száma az 1930-as években a nehézségek ellenére fokozatos emelkedésnek indult. A tanárok számának növekedése azonban nem tudott lépést tartani ezzel a tendenciával, ezért fokozatosan nőtt az egy oktatóra jutó diákok száma. Mindez hosszú távon veszélyeztethette az oktatás minőségét.

A román kormány oktatáspolitikája három megegyezéssel, és saját hivatalos ígéretével került szembe: a gyulafehérvári gyűlés határozatával,⁷⁰ a párizsi kisebbségi konvenció rendelkezéseivel, és a Corpus Juris Canonici 1372-től 1382-ig tartó kánonjaival.

Az 1918. december 1-én tartott gyulafehérvári román népgyűlés határozatainak⁷¹ III. szakasz 1., 2. és 4. pontja a következőt mondta ki: „1. Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebléből választott egyének által. 2. Egyenlő jog és teljes autonóm felekezeti szabadság az állam összes felekezetei számára. 4. Korlátlan sajtó-, egyesülési és gyülekezési szabadság; minden emberi gondolat szabad terjesztése”.⁷²

Az erdélyiekben némi remény támadt, amikor 1919. december 9-én Párizsban a szövetséges hatalmak és Románia kisebbségi egyezményt kötött, amely a Magyarországtól elszakított egyházak helyzetét is élhetőbbé tette volna: „Minden román állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbözőség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi. Vallási, hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése vagy a

különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen román állampolgárra sem lehet hátrányos.”⁷³ – áll a dokumentumban. A 9. cikkely kimondja, hogy a nemzetiségeknek „joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociálisintézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják, és vallásukat szabadon gyakorolhatják.”⁷⁴ A tizedik cikkely értelmében „azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban lagnak faji, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartozó román állampolgárok, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékony célra fordítatnak.”⁷⁵ Ezeket a cikkelyeket a román közigazgatás tudatosan nem tartotta be.

A két fent hivatkozott dokumentum – mint láttuk – teljes vallásszabadságot és belső autonómiát ígért minden egyháznak, így a római katolikusnak is. A nemzetközi szerződések és a gyulafehérvári határozatok garantálhatták volna a kisebbségek iskoláinak fenntartásához való jogát, de nem iktatták őket törvénybe, jogi erejük és kútfői minőségük erősen megkérdőjelezhető.⁷⁶

Itt kell megjegyeznünk, hogy a korábbi, az első pontot kivéve, törvénybe sem iktatták, utóbbi pedig bekerült ugyan a román corpus jurisba 1920-ban, de a mindennapi gyakorlatban sohasem alkalmazták.

A román kormányok oktatáspolitikájának elsődleges célja az volt, hogy minél több gyerek járjon az állami iskolákba, így a magyarságtudatot és római katolikus hitet őrző és ápoló felekezeti oktatás helyett olyan képzésben legyen részük, ami az ország hű alattvalóivá teszi majd őket.⁷⁷ A cél elérése érdekében kivették a szülők kezéből a nemzetiségi hovatartozás meghatározásának kérdését, és megnehezítették a felekezeti iskolákba való beiratkozás lehetőségét.⁷⁸ A szülők viszont ragaszkodtak hozzá, hogy gyerekeik a megfelelő vallásos nevelést kapják, és – amennyire lehetséges – ápolhassák hagyományaikat, ezért komoly anyagi áldozatokat hoztak a felekezeti iskolákért, és az 1930-as években a püspökség által fenntartott elemi iskolákba beiratott diákok száma folyamatos emelkedésnek indult.

A román többségi politikai elit valódi célját nem érte el teljes mértékben, mert az egyházak „emberfeletti küzdelmet vívtak létfenntartásuk megőrzéséért, s egészen a kommunista államosításig a felekezeti iskolahálózatok a magyarság legkiterjedtebb intézményrendszerét alkották”.⁷⁹

JEGYZETEK

1. A kutatásokat az Országos Tudományos és Kutatási Alap (OTKA) támogatta. A pályázat száma: PD 76004.
2. Sas Péter (2008): Az erdélyi római katolikus egyház, 1900–1948. Mundus. Budapest. 56–57. old. V. ö. Sarnyai Csaba Máté (2009): Az erdélyi katolikusok „Kiáltó Szava” a pápához, 1921. A magyar konkordátum-javaslat és az erdélyi hívek reagálása. Székelyföld. 2009. 2. köt. 89–100. old.
3. A gimnáziumot a *Consiliul Dirigent* 1919-ben elvette az egyháztól, és ettől kezdve, mint az Eminescu állami líceum működött.
4. Kustány Ignác (1924): A római katolikus egyház Erdélyben. Cluj. 1924. 8. old.
5. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 27. old.
6. Consiliu Dirigent
7. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 27. old.
8. 1869. június 10.–1948. szeptember 14. Orvos, egyetemi tanár, oktatásügyi miniszter és miniszterelnök, a kultúrzóna kialakítása az ő nevéhez fűződik.

9. 1859. március 9.–1938. október 3. Katona, miniszterelnök.
10. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 28. old.
11. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 28. old.; Ezzel ellentétes kijelentések is születtek, de azok a gyakorlatban nem valósultak meg. Lásd: Az Erdélyi Katolikus Státus a Szenátus előtt Gyárfás Elemér világi elnök beszéde és N. Jorga miniszterelnök válasza a Szenátus 1932. február 12-iki ülésén. Különlenyomat az „Erdélyi Tudósító” 5. számából. Cluj-Kolozsvár. 1932. 26–27. old.
12. Balázs András (1929): Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez. 1919–1929. Minerva irodalmi és nyomdai műintézet részvénytársaság. Cluj-Kolozsvár. 1929. 221. old.
13. Scheffler János (1941): Az „Erdélyi Katolikus Státus” küzdelmes húsz éve. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 5. szám. 300. old. A földeket 50 évre szóló kamatozó kötvénnyel váltották meg, melynek éves hozadéka 5%, de sokan ezeket a kötvényeket sem kapták meg. Lásd: Szövérdy Zoltán (1928): Kisebbségi magyar sors. Milyen az erdélyi agrárreform valóságban? Magyar Szemle. 1928. 2. köt. 4. szám. 348. old.
14. Sulyok István (1923): Végső veszedelemben középfokú oktatásunk III. Magyar Kisebbség. 1923. 2. köt. 13. szám. 497. old.; Egyszer folyósították csak a kisebbségi szerződés 10. pontja értelmében járó állami támogatást, 1921-ben. Lásd: Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene. Erzsébet Könyvnyomda Részvénytársaság. Dicsőszentmárton. 1925. 351. old.
15. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 28. old.
16. A rendelet szövegét lásd: Sulyok István (1923): Végső veszedelemben középfokú oktatásunk II. Magyar Kisebbség. 1923. 1. köt. 8. szám. 283–285. old.
17. Sulyok István (1923): A 6505. számú körrendelethez. Magyar Kisebbség. 1923. 1. köt. 9. szám. 325–328. old.
18. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 28. old.
19. Barabás Endre (1928): A magyar iskolák a román uralom alatt. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 2. szám. 145. old.
20. A kultúrzóna területén még erdélyi gyökerű románt sem nevezhettek ki tanítónak, csak a Regátból érkezettek alkalmazhattak, magasabb fizetésért. Emellett román tannyelvű iskolákat állítottak fel, ahol csak tudtak, hogy a helyben már meglévő magyar intézményeket ellehetetleníték. Aki a letelepedés szándékával települt ide Óromániából, az tíz hektár földet kapott az állami tartalék birtokállományból. Lásd: Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 28–29. old.
21. Ajtai András (1924): A kultúrzóna. Magyar Kisebbség. 1924. 2. köt. 15–16. szám. 617. old. A nemzetiségek és felekezetek pontos számának meghatározása a korszakban nehézségekbe ütközik. Ezekről bővebben: Kovács Árpád (1935): Erdély nemzetiségi statisztikája I. Magyar Kisebbség. 1935. 14. köt. 19–20. szám. 556–559. old.; Kovács Árpád (1935): Erdély nemzetiségi statisztikája II. Magyar Kisebbség. 1935. 14. köt. 21. szám. 590–596. old.; Hegedüs Nándor (1935): Megjegyzések Dr. Kovács Árpád fejtegetéseihez. Magyar Kisebbség. 1935. 14. köt. 22. szám. 614–616. old.; Jakabffy Imre (1942): Magyarázat Közép-Európa nemzetiségi térképéhez, 1942. Teleki László Alapítvány Könyvtára. Budapest. 1994. 29–42. old.; Barabás Endre (1928): A magyar iskolák a román uralom alatt. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 2. szám. 145. old.
22. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 29. old.
23. Barabás Endre (1928): A magyar iskolák a román uralom alatt. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 2. szám. 145. old.
24. Sulyok István (1923): Végső veszedelemben középfokú oktatásunk III. Magyar Kisebbség. 1923. 2. köt. 13. szám. 496. old.
25. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 33. old.
26. Barabás Endre (1928): A magyar iskolák a román uralom alatt. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 2. szám. 149. old.

27. Az erdélyi katolicizmus multja és jelene. Erzsébet Könyvnyomda Részvénytársaság. Dicső-szentmárton. 1925. 350. old.
28. Az erdélyi katolicizmus multja és jelene. Erzsébet Könyvnyomda Részvénytársaság. Dicső-szentmárton. 1925. 353. old.
29. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 30–31. old.
30. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 34. old. Az erdélyi püspök joghatósága alá tartozó, 1928-ban nyilvánossági jogi problémákkal küzdő oktatási intézményekről bővebben: Balázs András (1929): Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez. 1919–1929. Minerva irodalmi és nyomdai műintézet részvénytársaság. Cluj-Kolozsvár. 1929. 223. old.
31. Sándor József (1932): Beszéde a kisebbségi főiskolák jogának törvénybe iktatásáról a szenátus 1932 március 9-iki ülésén és Iorga miniszterelnök válasza. Magyar Kisebbség. 1932. 1. köt. 6. szám. 191. old.
32. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 31. old.
33. Ua.
34. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 34. old.
35. Az Erdélyi Római Katolikus Státus meghatározása „szigorú egyházi szempontból” a következő: „A Státus az erdélyi katolikus hívők összessége által választott egyházi és világi képviselők azon szervezete, mely a papokat az egyházmegyei vagy egy részének kezelésében és a jelzett vagyomból fenntartott intézmények kormányzásában segíti.” Az erdélyi katolicizmus multja és jelene. Erzsébet Könyvnyomda Részvénytársaság. Dicsőszentmárton. 1925. 376. old.
36. Balázs András (1926): Az erdélyi egyházak lépése Genfben. Magyar Kisebbség. 1926. 1. köt. 3. szám. 93–95. old. Először a Népszövetségi Ligák Uniójához nyújtották be a panaszt. Lásd: Jakabffy Elemér (1928): Az erdélyi magyarság helyzete nemzetközi vonatkozásaiban. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 2. szám. 168. old.
37. Barabás Endre (1928): A magyar iskolák a román uralom alatt. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 2. szám. 146–147. old.
38. Barabás idézi Angelescut. Barabás Endre (1928): A magyar iskolák a román uralom alatt. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 2. szám. 147. old.
39. Barabás idézi Ghibut. Barabás Endre (1928): A magyar iskolák a román uralom alatt. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 2. szám. 147. old.
40. Barabás Endre (1928): A magyar iskolák a román uralom alatt. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 2. szám. 146–147. old.
41. 1879. december 20.–1933. december 30.
42. Balázs András (1926): Az erdélyi egyházak lépése Genfben. Magyar Kisebbség. 1926. 1. köt. 3. szám. 96–97. old.
43. Balázs András (1926): Az erdélyi egyházak lépése Genfben. Magyar Kisebbség. 1926. 1. köt. 3. szám. 97–98. old.
44. Balázs András (1926): Az erdélyi egyházak lépése Genfben. Magyar Kisebbség. 1926. 1. köt. 3. szám. 96–99. old.
45. Többek között az amerikai unitáriusok képviselői.
46. Ez néha egészen meglepő formát öltött. A Magyar Kisebbségben olvashatjuk a 'Keleti Újság' 250. számában megjelent történetet, mely szerint Csíkszentsimonban az állami iskola igazgatója kicsalta a kántor tanítótól a felekezeti iskola kulcsait, majd karhatalommal elfoglalta az épületet. A tanfelügyelőség képviselője a megyei prefektus bejelentése után felkereste az érintetteket, de érdemi intézkedés nem történt az iskola visszaadása érdekében. Lásd: Ilyen iskolafoglalásra még nem volt példa! – A „Keleti Újság” 250-ik számából. In: Magyar Kisebbség. 1934. 13. évf. 21. szám. 640–642. old.
47. Szász Zsombor (1928): A vallási kisebbségek jogai. Egy amerikai bizottság jelentése a romániai kisebbség helyzetéről. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 1. szám. 65–66. old.
48. Balázs András (1929): Adatok az erdélyi kisebbségek küzdelmeihez. 1919–1929. Minerva irodalmi és nyomdai műintézet részvénytársaság. Cluj-Kolozsvár. 1929. 221–222. old.

49. Szász Zsombor (1928): A vallási kisebbségek jogai. Egy amerikai bizottság jelentése a romániai kisebbség helyzetéről. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 1. szám. 66. old.
50. Sulyok István (1923): A 6505. számú körrendeletéhez. Magyar Kisebbség. 1923. 1. köt. 9. szám. 324. old.
51. Vincze Gábor (2010): A Keleti Akciótól a revízióig, Bethlentől Telekiig. Budapest Erdély-politikája az 1920–30-as években. In: Miklós Péter (szerk.): Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról. Belvedere Meridionale. Szeged. 2010. 283. old.
52. Vincze Gábor (2010): A Keleti Akciótól a revízióig, Bethlentől Telekiig. Budapest Erdély-politikája az 1920–30-as években. In: Miklós Péter (szerk.): Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról. Belvedere Meridionale. Szeged. 2010. 285. old.
53. Jakab Attila (2009): Vergődésben. Magyar kisebbségek „történelmi” egyházai az átalakuló Európában. Problématár. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. Budapest. 2009. 51. old.
54. Vincze Gábor (2010): A Keleti Akciótól a revízióig, Bethlentől Telekiig. Budapest Erdély-politikája az 1920–30-as években. In: Miklós Péter (szerk.): Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról. Belvedere Meridionale. Szeged. 2010. 285. old.
55. A támogatás a magyarországi tanügyi költségvetésnek csupán néhány ezrelékét tette ki, de az erdélyi felekezeti iskolák fenntartásához elengedhetetlen volt. Lásd: Vincze Gábor (2010): A Keleti Akciótól a revízióig, Bethlentől Telekiig. Budapest Erdély-politikája az 1920–30-as években. In: Miklós Péter (szerk.): Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról. Belvedere Meridionale. Szeged. 2010. 287. old.
56. Vincze Gábor (2010): A Keleti Akciótól a revízióig, Bethlentől Telekiig. Budapest Erdély-politikája az 1920–30-as években. In: Miklós Péter (szerk.): Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról. Belvedere Meridionale. Szeged. 2010. 286. old.
57. Balázs András (1929): Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez. 1919–1929. Minerva irodalmi és nyomdai műintézet részvénytársaság. Cluj-Kolozsvár. 1929. 221. old.
58. Sarnyai Csaba Máté (2009): Az erdélyi katolikusok „Kiáltó Szava” a pápához, 1921. A magyar konkordátum-javaslat és az erdélyi hívek reagálása. Székelyföld. 2009. 2. köt. 89–100. old.
59. Az erdélyi világi katolikusok memorandum a Szentszékhez. 1921. 13. old.
60. Sarnyai Csaba Máté (2009): Az erdélyi katolikusok „Kiáltó Szava” a pápához, 1921. A magyar konkordátum-javaslat és az erdélyi hívek reagálása. Székelyföld. 2009. 2. köt. 89–100. old.
61. Balázs András (1929): Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez. 1919–1929. Minerva irodalmi és nyomdai műintézet részvénytársaság. Cluj-Kolozsvár. 1929. 223. old.
62. Balázs András (1929): Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez. 1919–1929. Minerva irodalmi és nyomdai műintézet részvénytársaság. Cluj-Kolozsvár. 1929. 221. old.
63. Koshutány Ignác (1924): A római katolikus egyház Erdélyben. Cluj. 1924. 8. old.
64. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 27. old.
65. Scheffler János (1941): Az „Erdélyi Katolikus Státus” küzdelmes húsz éve. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 5. szám. 300. old.
66. Sulyok István (1923): Végső veszedelemben középfokú oktatásunk III. Magyar Kisebbség. 1923. 2. köt. 13. szám. 497. old.; Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 33. old.
67. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 34. old.
68. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 29. old.
69. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 31. old.
70. A határozatok – az első pont kivételével – soha nem emelkedtek törvényi szintre.
71. Az 1920-ban keletkezett törvény tartalmazza, de a gyakorlatban nem alkalmazta az állam.
72. A gyulafehérvári határozatok. Magyar Kisebbség. 1922. 1. köt. 7. szám. 1922. december 1. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=2&cikk=m950206.htm> (olvasva: 2014.12.29.)

73. Párizsi Kisebbségi Szerződés. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=1&cikk=m950115.html> (olvasva: 2014. 12. 29.)
74. Sulyok István (1923): Végső veszedelemben középfokú oktatásunk III. Magyar Kisebbség. 1923. 2. köt. 13. szám. 496. old.
75. Az erdélyi katolicizmus multja és jelene. Erzsébet Könyvnyomda Részvénytársaság, Dicsőszentmárton. 1925. 333. old.
76. A román alkotmány és törvénykezés kisebbségi szerződéseikhez és a gyulafehérvári határozatokhoz fűződő viszonyáról bővebben: Nagy Lajos (1944): A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában. Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet R.-T. Kolozsvár. 1944. A terület-egyesítésről szóló rendelet törvénybe csak a gyulafehérvári határozatok első pontja került be, a többi sosem emelkedett jogerőre.
77. Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 31. old.
78. Barabás Endre (1928): A magyar iskolák a román uralom alatt. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 2. szám. 145. old.
79. Jakab Attila (2009): Vergődésben. Magyar kisebbségek „történelmi” egyházai az átalakuló Európában. Problématár. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. Budapest. 2009. 60. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A gyulafehérvári határozatok. Magyar Kisebbség. 1922. 1. köt. 7. szám. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=2&cikk=m950206.html>
- Ajtai András (1924): A kultúrzóna. Magyar Kisebbség. 1924. 2. köt. 15–16. szám. 615–619. old.
- Az erdélyi katolicizmus multja és jelene. Erzsébet Könyvnyomda Részvénytársaság, Dicsőszentmárton. 1925. 351. old.
- Az Erdélyi Katolikus Státus a Szenátus előtt Gyárfás Elemér világi elnök beszéde és N. Jorga miniszterelnök válasza a Szenátus 1932. február 12-iki ülésén. Különlenyomat az „Erdélyi Tudósító” 5. számából. Cluj-Kolozsvár. 1932. 26–27. old.
- Balázs András (1926): Az erdélyi egyházak lépése Genfben. Magyar Kisebbség. 1926. 1. köt. 3. szám. 93–100. old.
- Balázs András (1929): Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez. 1919–1929. Minerva irodalmi és nyomdai müintézet részvénytársaság, Cluj-Kolozsvár. 1929. 221.; 223. old.
- Barabás Endre (1928): A magyar iskolák a román uralom alatt. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 2. szám. 145–150. old.
- Bíró Sándor (1941): Az erdélyi magyar iskola keresztútja. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 1. szám. 27–34. old.
- Hegedűs Nándor (1935): Megjegyzések Dr. Kovács Árpád fejtegetéséhez. Magyar Kisebbség. 1935. 14. köt. 22. szám. 614–616. old.
- Ilyen iskolafoglalásra még nem volt példa! – A „Keleti Újság” 250-ik számából. In. Magyar Kisebbség. 1934. 13. évf. 21. szám. 640–642. old.
- Jakab Attila (2009): Vergődésben. Magyar kisebbségek „történelmi” egyházai az átalakuló Európában. Problématár. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. Budapest. 2009.
- Jakabffy Elemér (1928): Az erdélyi magyarság helyzete nemzetközi vonatkozásaiban. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 2. szám. 165–168. old.
- Jakabffy Imre (1994): Magyarázat Közép-Európa nemzetiségi térképéhez, 1942. Teleki László Alapítvány Könyvtára. Budapest. 1994. 29–42. old.
- Kovács Árpád (1935): Erdély nemzetiségi statisztikája I. Magyar Kisebbség. 1935. 14. köt. 19–20. szám. 556–559. old.
- Kovács Árpád (1935): Erdély nemzetiségi statisztikája II. Magyar Kisebbség. 1935. 14. köt. 21. szám. 590–596. old.
- Kustány Ignác (1924): A római katolikus egyház Erdélyben. Cluj. 1924.
- Nagy Lajos (1944): A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában. Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet R.-T. Kolozsvár. 1944.

- Párizsi Kisebbségi Szerződés. Magyar Kisebbség. 1995. 1. évf. 1. szám. <http://www.jakabffy.ro/agyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=1&cikk=m950115.html>
- Sándor József (1932): Beszéde a kisebbségi főiskolák jogának törvénybe iktatásáról a szenátus 1932 március 9-iki ülésén és Iorga miniszterelnök válasza. Magyar Kisebbség. 1932. 1. köt. 6. szám. 191. old.
- Sarnyai Csaba Máté (2009): Az erdélyi katolikusok „Kiáltó Szava” a pápához, 1921. A magyar konkordátum-javaslat és az erdélyi hívek reagálása. Székelyföld. 2009. 2. köt. 89–100. old.
- Sas Péter (2008): Az erdélyi római katolikus egyház, 1900–1948. Mundus. Budapest. 56–57. old.
- Scheffler János (1941): Az „Erdélyi Katolikus Státusz” küzdelmes húsz éve. Magyar Szemle. 1941. 40. köt. 5. szám. 299–310. old.
- Sulyok István (1923): A 6505. számú körrendelethez. Magyar Kisebbség. 1923. 1. köt. 9. szám. 324–328. old.
- Sulyok István (1923): Végső veszedelemben középfokú oktatásunk II. Magyar Kisebbség. 1923. 1. köt. 8. szám. 283–285. old.
- Sulyok István (1923): Végső veszedelemben középfokú oktatásunk III. Magyar Kisebbség. 1923. 2. köt. 13. szám. 496–497. old.
- Szász Zsombor (1928): A vallási kisebbségek jogai. Egy amerikai bizottság jelentése a romániai kisebbség helyzetéről. Magyar Szemle. 1928. 4. köt. 1. szám. 64–67. old.
- Szövérdy Zoltán (1928): Kisebbségi magyar sors. Milyen az erdélyi agrárreform valóságban? Magyar Szemle. 1928. 2. köt. 4. szám. 348. old.
- Vincze Gábor (2010): A Keleti Akciótól a revízióig, Bethlentől Telekiig. Budapest Erdély-politikája az 1920–30-as években. In: Miklós Péter (szerk.): Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról. Belvedere Meridionale. Szeged. 2010.